

качество и непрерывность. Обеспечить их реализацию можно только при использовании новой образовательной политики, направленной на обновление содержания и внедрение образовательных технологий, совершенного владения методологией самостоятельной учебной деятельности. В статье рассматривается отечественный переходный тип образовательной политики, призванный обеспечить реализацию указанных выше задач.

Ключевые слова: человек, образование, политика, образовательная политика, непрерывность образования, образовательные технологии.

Shelyuk L. A. Features educational policy in terms of public transit.

Transformational (transit) society requires a dynamic educational policy that would ensure quality training of human life and labor in accordance with the requirements of global public innovation; The author emphasizes that the problem has always been and remains one of the fundamental transformation in the context of developing society. Since Ukraine is no exception to this, the development of a national system of education is carried out in our country quite intensively and effectively. Among the basic principles of educational transformation – a massive, comprehensive education and its quality and continuity. Ensure their implementation is possible only if you use the new educational policies to update the content and implementation of educational technology, mastery of methodology, independent learning activities. The article discusses the domestic transitional type of educational policy, to ensure the realization of the above objectives.

Keywords: people, education, policy, education policy, continuing education, educational technology.

Саkun А. В.

**СИНЕРГИЯ «СВОБОДИ» І «НЕСВОБОДИ»
У СУПЕРЕЧНОСТЯХ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ**

У статті розглянуто проблему складності сучасного світу, пізнання якого можна здійснити завдяки «складному» мисленню. Показано взаємодію «свободи» і «несвободи» в реаліях глобалізації, яка в умовах синергетичної невизначеності утворює новий цивілізаційний стан соціальності.

Ключові слова: свобода, несвобода, глобалізація, цивілізація, проект, соціум, хаос, порядок.

Складно організованим системами, якими є сучасні економіка, політика, культура, не потрібно нав'язувати певні, точно фіксовані шляхи розвитку, розроблених на основі тих чи інших строго вивірених

розрахунків, програм, формул. Закони суспільного розвитку (якщо прийняти факт їх існування), значно менш стійкі, чим природні закони, вони проявляють себе в різних інституціональних, ціннісно-нормативних, інтелектуальних умовах, різноманітному розкладі соціальних і політичних сил, збігу обставин тощо по-різному. Кожна конкретно-історична, суспільна даність має власну реальність і власну систему детермінацій, пріоритетів, переваг. Будучи перемінними утвореннями або величинами, вони знаходяться в стані постійної зміни і оновлення [1, 9]. Все це свідчить про синергетичний зміст співвідношення свободи і несвободи, раціонального та ірраціонального, оскільки мова йде про стійкість (стабільність) і нестійкість.

Метою статті є розкрити синергію «свободи» і «несвободи» в суперечностях глобального світу.

Видатний французький мислитель сучасності Е. Морен, характеризуючи складність сучасного пізнання і його можливості для одержання знання, вказує: «Людський розум повинен остерігатися своїх мисленневих продуктів, котрі в той же час йому життєво необхідні. Нам потрібен постійний контроль, щоб уникати ідеалізму і раціоналізації. Наш розум повинен вести діалог з ідеями, які продукуються ним, повинен здійснюватися їх взаємний контроль. Необхідні обмін і комунікація між різними областями нашої свідомості... Нам потрібно зробити більш цивілізованими наші теорії, а саме утворити нове покоління відкритих, раціональних, рефлексивних, самокритичних, здатних до самореформування теорій. Нам необхідно знайти точки зору на ноосферу, котрі можуть бути виявлені лише з допомогою складних ідей, у співробітництві з нашим мисленням, яке шукає метаточки зору для самоспостереження і самоосягнення. Ми маємо потреби в тому, щоб кристалізувалась і укорінювалась парадигма, яка відкриває можливість складного пізнання» [5, 35].

Необхідно враховувати, що «складне пізнання» вимагає відповідного, складного мислення. Опис «складного» неможливий без уявлення про «нелінійність» і сучасні «нелінійні» моделі. В умовах сучасного світу лінійне мислення, що й дотепер домінує в деяких галузях науки, стає «принципово недостатнім і навіть небезпечним» [2, 48], – вказує Л. Горбунова. Безумовно, фізична, соціальна й ментальна реальність є нелінійною й складною. «Цей істотний результат синергетичної епістемології спричиняє серйозні наслідки для нашої поведінки. Варто ще раз підкреслити, що лінійне мислення може бути небезпечним у нелінійній складній реальності... Ми

повинні пам'ятати, що в політиці й історії монокаузальність може призвести до догматизму, нетолерантності й фанатизму... Підхід до вивчення складних систем породжує нові наслідки в епістемології й етиці. Він дає шанс запобігти хаосу в складному нелінійному світі й використати креативні можливості синергетичних ефектів», – вважає К. Майнцер, президент Німецького товариства з вивчення складних систем і нелінійної динаміки [4, 97].

У реальному соціальному бутті свобода і несвобода не просто співіснують в певній стабільності, а в постійних суперечностях і конфліктах взаємодіють між собою, немовби пронизуючи один одного, тим самим роблячи немислимим і спільне існування. Через це вони утворюють цілий спектр можливих векторів суспільно-історичного розвитку. У соціальних, політичних, економічних системах їх неможливо представляти як самодостатні прямі лінії, які означаються, наприклад, «лібералізмом», «консерватизмом», «соціал-демократизмом», «монетаризмом», «держаним регулюванням» тощо, здатними функціонувати і розвиватися самостійно й ізольовано по своєму власному шляху. Тут діє принцип свого роду «доповнюваності», згідно якому існують різні лінії і напрямки розвитку, котрі немовби «доповнюють і стимулюють один одного» [1, 9]. Власне, це дає інше розуміння свободи і несвободи в контексті раціонального та ірраціонального як феноменів соціального пізнання і культури мислення.

Необхідно уточнити: якщо ми говоримо про свободу в соціальному вимірі, то вона завжди конкретна. Можливості свободи визначаються можливостями тієї системи, до якої вона належить і в сфері якої вона проявляється. Свобода конкретна в силу того, що органічно пов'язана з конкретним видом несвободи. В свою чергу несвобода проявляє себе через закони буття. Свобода, що породжується існуванням об'єктів реальності, не узгоджуються із законами і умовами буття предметів, процесів і явищ, в силу чого набувають «протизаконного» характеру. Виступаючи дестабілізуючим фактором буття, свобода також виступає «характеристикою, зв'язків, сприяючи зміні, переформуванню зв'язків у системі, що веде до зміни, розвитку системи та її компонентів» [3, 22]. Це цілком закономірно, оскільки історія цивілізації і конкретного суспільства (як і кожного індивіда), не являє собою лінійну еволюцію. Вона містить турбулентні потоки, біфуркації, відхилення від шляху, періоди застою, латентні стадії, за якими слідує бурхливі події. Історія соціуму – це накладення один на одного негармонічних становлень з випадковостями і невизначеностями, які включають в себе процеси

еволюції та інволюції, прогресивні зрушення і явища занепаду, відступу і надлому. Історія – це «складне переплетіння порядку, безпорядку і організації. Вона підкоряється і детермінізму, і випадковостям... Вона завжди має два протилежних образи: цивілізацію і варварство, творіння і руйнування, процеси народження і вбивства, страти...», – зазначає Е. Морен [5, 71].

Все це робить прогнозування, передбачення соціально-історичного розвитку, особливо в умовах сучасності, досить складною справою. Але можна стверджувати, що в процесі вільного розвитку (свободи) майбутнє нашої соціальної системи має своєю відправною точкою сучасний стан речей. Так, наприклад, майбутнє економіки неможливо уявляти просто як розширене теперішнє. В її розвитку можуть бути і бувають певні «вибухові» фази, результатом яких може стати радикальна перебудова структур, цінностей, норм, правил гри тощо. Саме «експонціальне зростання, яке стало динамічною закономірністю сучасного світу, виключає прямолінійну екстраполяцію сучасності на майбутнє і посилює можливість багатовекторності» [1, 10], точніше, багатоваріантності розвитку як економіки, так і інших сфер соціального життя.

Ця ситуація є цілком закономірною, оскільки людські суспільства не можна представляти як «складні системи молекул або мурахів, вони є результатом у вищій мірі інтенціонально діючих істот з більшим або меншим ступенем свободи. Особливий вид пророцтва, що саме збувається – це ефект Едіпа, коли люди, подібно до легендарного давньогрецького царя, марно намагаються змінити те майбутнє, яке для них приготовлене. З макроскопічної точки зору ми можемо спостерігати окремих індивідів, котрі своєю активністю вносять свою долю в колективний макростан суспільства, що відображає культурний, політичний та економічний порядок» [4, 97]. Тим не менше макростан суспільства, безумовно, не просто урівнює поведінку його частин. Параметри порядку суспільства потужно впливають на індивідів цього суспільства, орієнтуючи їх в своїй активності, активізуючи і роблячи пасивними їх установки і здібності. Цей вид зворотнього зв'язку типовий для складних динамічних систем. Якщо «контрольні параметри умов оточуючого середовища досягають певних критичних величин завдяки внутрішнім і зовнішнім (ірраціональним та раціональним – А.С.) взаємодіям, то макроперемінні можуть переміщатися в область нестабільності, з якої можуть виникати альтернативні шляхи, що розходяться в різні сторони» [4, 97], – вважає К. Майнцер. В цій ситуації незначні непередбачені флуктуації (наприклад, дії дуже небагатьох впливових

людей, наукові відкриття, нові технології) можуть стати вирішальними при виборі одного з альтернативних шляхів, характерних для нестабільного стану біфуркації, по якому буде йти розвиток суспільства.

Виходячи з цього міркування, зрозуміло, що цілісність, якісна визначеність світу зберігається завдяки внутрішнім зв'язкам і відносинам, означеним поняттям «несвободи». Його зміст – це зв'язки, що характеризують якісний стан системи, її стабільність, усталеність, функціональність. Несвобода – це зв'язки домінування системи над елементами, які її складають. Якщо її немає, то немає системи. Перехід від одного стабільного стану (несвободи) до іншого (нової несвободи), здійснюється через свободу. Але динаміка розвитку системи передбачає: або цілісну зміну однією системи іншою, через її трансформацію і перекомбінацію зв'язків на основі нових принципів, законів, або послідовну зміну структурних елементів системи. Синергія цього процесу полягає в тому, що при послідовній трансформації системи (еволюції) і цілісності (в системі) можуть одночасно існувати несвобода, яка відходить (змінюється), і несвобода (порядок), що встановлюється (яка розвивається, змінюється). Несвобода, яка відходить і несвобода, що встановлюється, спирається в суспільстві на відповідні соціальні сили. Суспільство перехідного періоду, при зміні формацій або цивілізацій, зберігає в собі функціонуючі залишки попередньої культури і цивілізації, а також організаційні структури нових суспільних утворень [3, 18].

Свобода також містить в собі зв'язки, відносини. Як спонтанний, творчий процес вона, утворюючи нову несвободу (стабільність, порядок), комбінує результати своєї попередньої творчої діяльності, утворюючи нове, невідоме. За кожним новим кроком свободи перебуває творчість, продукування нових відносин, процесів, думок тощо. В основі нового, в якості його фундаменту, ми знаходимо нову несвободу, що підтримується свободою творчою. Як свобода, так і несвобода (творчість і стабільність) можуть діяти самостійно і разом, одночасно. Саме завдяки цьому виникає динаміка розвитку. У цьому контексті важливим є те, що «в соціальному світі, на всіх його рівнях, зберігаються традиційні і, з другого боку, постійно виникаючі нові підсистеми, які в свою чергу трансформуються, змінюються» [3, 23]. Тому для прогнозування характеру і напрямку трансформації соціального світу недостатньо традиційного досвіду, оскільки радикально змінюються (і вже змінилися) самі інфраструктури. І, як вже зазначалося, змінюється склад, кількість і якість головних суб'єктів соціокультурних, політичних економічних та інших

відносин, тому утворюється нова система – складна, нестабільна, нелінійна, здатна до постійної самоорганізації.

Нагадаємо, що слово «проект» потрапило у філософську літературу завдяки промові Ю. Габермаса в 1980 р. «Модерн – незавершений проект». З його точки зору, «проект модерну, сформульований у XVIII ст. філософами Просвітництва, полягає в тому, щоб неухильно розвивати об'єктивні науки, університетські основи моралі та права і автономне мистецтво із збереженням їх свавільної природи, але одночасно і в тому, щоб звільнити накопичені таким чином когнітивні потенціали з їх вищих езотеричних форм і використовувати їх для життєвих умов» [9, 41].

Хоча в цьому контексті слово «проект» означає не більше, як бажана програма, але воно має і другу сторону – «свавільну природу» історичного процесу. Що означає енергію свободи, нелінійність, відкритість. З цієї позиції актуалізується питання про подальший вимір сутності сучасності, яка полягає не лише в раціоналізації, емансипації, секуляризації, але і в «проектному способі існування». Тому сучасність не «проект», а постає «ареною суперечностей різних проектів або, точніше, програм, стратегій (не всім їм властиві характеристики конструктивної зв'язності, що передбачаються поняттям «проект») відповіді, на загальний вихідний виклик – розпад соціальної космології «традиційного суспільства» [8, 11-12], – вказує В. Федотова. В силу чого сутність сучасності (нової епохи) можна визначити як перехід від панування традицій до панування інновацій у всіх сферах життя. Епоха модерніти (сучасності) – не наслідок «проекту». Розвиток економічного лібералізму (капіталізму) став однією з інновацій, котра може розглядатися як злам попередніх тенденцій розвитку традиційних суспільств в точках біфуркації і перехід соціальних систем на новий рівень. Але при цьому «традиційні суспільства» залишалися такими ж, як були, підкорюючи собі, своїй традиції ринкові інновації. Але з часом, по мірі розвитку свободи, і в першу чергу свободи особистості, раціональна, спонтанна, ірраціональна енергія якої активно стверджує становлення індустріального виробництва, націй і ринкової економіки. Процес перетворення традиційних суспільств був тривалим, він містить перманентні інновації, які, зрештою, «зробили основою існування капіталістичного суспільства інновацією саму по собі, яка перетворилася в спосіб відтворення цього суспільства» [8, 12].

Інновація – це завжди процес перетворення, складності і вихід за межі «лінійності», отже, переходу «хаосу» в «порядок» (І. Пригожин). Відомий дослідник історії ринкової економіки (капіталізму) К. Поланьї

зазначає: «Сучасні умови, в яких перебуває людина, можна описати дуже простим термінами. Індустріальна революція всього лише сто п'ятдесят років назад започатковувала розвиток цивілізація технологічного типу... Індустріальна цивілізація перемішала частини буття людини. Машини вторгалися в інтимну рівновагу, котра була досягнута, між людиною, природою і роботою» [6, 29]. І капіталізм як соціальний лад формувався не лише під впливом технологічних інновацій, але і під впливом духовних революцій, в яких головним було вирішення проблеми подолання «несвободи» і ствердження «свободи». Досягнення результату було досягнуто завдяки введенню соціальних інновацій в різних сферах суспільства в цілому. Становлення сучасного постіндустріального суспільства також є результатом інновацій в технологіях, культурі, мисленні тощо.

Ця обставина породжує нову систему відносин «свободи» і «несвободи», оскільки сучасний ринок перебудував взаємозв'язок соціальних і економічних відносин, викликавши до життя ту «економічну людину», яка стала нормою для неоліберальних теорій і неоліберальної політичної практики. Цю людину називають «модульною» (Е. Геллнер), а також автономною і відповідальною. Розглядаючи капіталізм як суспільство нового типу, К. Поланьї, як і В. Зомбарт, вважає його «найбільш штучним із всіх соціальних утворень» [6, 35]. Штучним, тобто в найбільшій мірі створений самою людиною. Але це не означає, що побудованим відповідно «проекту». Еволюція капіталістичного суспільства пов'язана з розширенням діяльності інституту ринка, котрий виявився самозростаючим, самоорганізуючим, володіючим цивілізаційною енергією спрямованості на здійснення своїх завдань, все більш масштабних, більш складних.

Враховуючи особливу «турбулентність», «відкритість» сучасного соціуму, зазначимо, що своєрідним інноваційним проектом подолання недоліків ринкової економіки стала західна соціал-демократія. Загальний концепт західної демократії передбачає наявність обмежень в діяльності держави, що йдуть від суспільства. Здатне бути самостійним суб'єктом діяльності, суспільство ставить державу під контроль громадян і тому називається «громадянським». Сьогодні «громадянське суспільство» корелює із «суспільством знань», яке в силу своєї складності допускає невизначеність. Це суспільство має справу з ідеями в більшій мірі, ніж з матеріальними процесами. Воно досягає своїх цілей за допомогою інновацій, в першу чергу в мисленні.

Важливим є те, що сучасне «громадянське суспільство» невід'ємне від ринку. Свобода підприємницької діяльності дає людині особливе

відчуття творчої самореалізації, наповнює її впевненістю в собі і своєму розумі почуттям самоцінності свого внутрішнього світу. Відчуття, «переживання» творчості «звільняє» потік спонтанності, спрямовуючи його силу на подальший розвиток мислення і практики в руслі соціальних інновацій. Проблема «спонтанності» стає по особливому актуальна в сучасному контексті, коли ведеться переосмислення результатів соціальності, культури, економічних результатів. Причому вимога полягає в звільненні від «засилля» раціональності на користь спонтанності, або ірраціональності [7, 43].

Вказані міркування стосуються не лише творчості в науці та культурі, але і в соціальному розвитку. І в першому, і в другому випадку справжня творчість як найбільш сутнісний прояв людини у світі неможлива без спонтанності, оскільки поза спонтанністю можна говорити лише про технічне, нехай і штучне, «роблення» за відомими правилами побудови форм. Стає очевидним, що спонтанність і творчість тісно пов'язані і взаємообумовлені. Спонтанність можна витлумачити як імпульсивний викид у свідомість ірраціональних енергій, прихованих в сфері несвідомого. Але, як правило, вони не переходять «порогу свідомості». Проблемність ідентифікації подібного стану призводить до того, що під природністю поведінки можуть розумітися сваволя і асоціальність.

Безумовно, творчість як умова і результат свободи невід'ємна від знання. Людина не вільна від одних знань і вільна від інших. Принципи соціального буття, системи соціального знання розділяють людей на прибічників і противників тих чи інших ідей, думок, поглядів. Ідеї як зміцнюють держави, організації, суспільні об'єднання, так і розколюють їх. Закони життя соціальної групи вимагають бути прибічниками одних і противниками інших ідей. До кожної ідеї існує своє ставлення – позитивне, негативне, індиферентне. Звідси випливає, що вся ця сфера загальнолюдського знання поділяється на дві галузі – мислиме і немислиме (раціональне та ірраціональне). Ця сфера досить широка, вона охоплює всі без виключення людські знання. Тому цілком закономірно, що «свобода» і «несвобода» у сфері наукового пошуку пов'язані з поняттями мислимого і немислимого (раціонального та ірраціонального) [3, 26]. У синтезі вони обумовлюють спонтанність соціального та індивідуального розвитку. В історії суспільства і культури спонтанність сприяє звільненню від жорстких соціальних та ідеологічних «фільтрів», але водночас позбавляє впорядкованості. У стані спонтанності суб'єкт соціальної та індивідуальної творчості одержує здатність безпосередньо сприймати світ у його цілісності, в

повноті його можливостей та енергій. Незалежно від розуміння характеру і змісту спонтанності як умови творчості в кожному епоху, в кожній цивілізації вона є цінністю, утворюючи ядро всеохопного механізму культури, спрямовуючи на організацію і регуляцію буття соціуму в напрямку свободи. Завдяки цьому і відбувається постійне оновлення соціуму в контексті самоорганізації, переходу від свободи (спонтанності) до несвободи (порядку).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гаджиев К. С.* Мировой экономической кризис: политико-культурное измерение // Вопросы философии. – 2010. – № 6. – С. 3-19.
2. *Горбунова Л. С.* Складнісне мислення як відповідь на виклик епохи // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 35-49.
3. *Иошкин В. К.* Несвобода и свобода в рациональном осмыслении мира // Вопросы философии. – 2006. – № 8. – С. 15-28.
4. *Майнцер К.* Вызовы сложности в XXI веке. Междисциплинарное введение // Вопросы философии. – 2010. – № 10. – С. 84-98.
5. *Морен Э.* Образование в будущее: семь неотложных задач // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 24-96
6. *Полань К.* О вере в экономический детерминализм // «Великая трансформация» Карла Поланьи. Прошлое, настоящее, будущее. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 406 с.
7. *Самохвалова В. И.* Творчество и энергия самоутверждения // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 34-46.

Сакун А. В. Синергия «свободы» и «несвободы» в противоречиях глобального мира.

В статье исследуется проблема сложности современного мира, познание которого можно осуществить благодаря «сложному» мышлению. Показано взаимодействие «свободы» и «несвободы» в реалиях глобализации, создающей в условиях синергетической неопределенности новое цивилизационное состояние социальности.

Ключевые слова: свобода, несвобода, глобализация, цивилизация, проект, социум, хаос, порядок.

Sakun A. V. Synergy of «Freedom» and «Unfreedom» in the Contradictions of the Global World.

The paper reveals the problem of complexity of modern world, knowledge of which can be done through the «complex» thinking. It is shown the

interaction of «freedom» and «unfreedom» in the realities of globalization, which in terms of synergy uncertainty creates a new civilization state of sociality.

Keywords: freedom, unfreedom, globalization, civilization, project, society, chaos, order.

Волинець А. А.

ЕСТЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИМВОЛІКИ ХАОСУ

Стаття присвячена історичному процесу трансформації символіки Хаосу як естетичної інтерпретації природи цієї онтологічної категорії. Автор статті спирається на загальні принципи наукового пізнання та методи: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, об'єктивність, історизм, експертну оцінку. Компаративно-історичне дослідження символіки Хаосу, починаючи від неоліту і до сьогодення, показало її універсальний світовий характер. Зокрема, це стосується практично всесвітньо поширених спіралевидних орнаментів та образу змієподібної або драконоподібної істоти. Символіка взагалі та символіка Хаосу зокрема в архаїчних культурах має космізуючий характер. У різних національних міфологіях Хаос сприймається дещо по-різному, що залежить від співвідношення культурних зв'язків, території та часу виникнення певних мотивів. Але, незважаючи на відмінності конкретних інтерпретацій, в цілому, Хаос в міфології має відношення не лише до руйнування, але й до творення. Дуже близькі уявлення ми бачимо в культурі XX – початку XXI ст., причому вони виникають майже одночасно і незалежно в таких різних сферах, як фантастична література та наукові теорії, похідне від останніх наукове мистецтво.

Ключові слова: інтерпретація, Хаос, символізація, онтологічна категорія, образ, символ, емблема, знак, петрогліф, спіралевидний орнамент.

Протягом історичного розвитку процес символізації займає панівну роль у когнітивній діяльності людської свідомості. Вже в архаїчних культурах символізація дозволяє досить змістовно окреслити найсуттєвіші якості тих чи інших онтологічних категорій, причому ці смисли залишаються «зашифрованими» в символі протягом століть, а інколи й тисячоліть. У сучасній художній діяльності ми бачимо відразу два процеси, які мають безпосереднє відношення до архаїчної символіки: це, по-перше, її безпосереднє успадкування в культурах, які ще не втратили живої традиції, по-друге, реставрація чи імітація особливостей міфопоетичного творення.